

BOLA TARBIYASIDA OILANING O'RNI VA IJTIMOIIY- PSIXOLOGIK AMALIYOTI

Muxtorova Xosiyat To'ychiboy qizi,

Maqsudova Ziyoda Tolibjonovna

University of business and Science

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabalari

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada shaxs shakllanishida oilaning o'rne, ota-onaning psixologik va ijtimoiy mas'uliyati hamda zamonaviy tarbiya usullarining samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.*

***Kalit so'zlar:** Bola tarbiyasi oila, ijtimoiylashuv, pedagogik-psixologik omillar.*

Kirish. Bola shaxsining shakllanishi murakkab va uzluksiz jarayon bo'lib, unda oila eng birinchi hamda yetakchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Shaxsiy qadriyatlar, axloqiy mezonlar, dunyoqarash va emotsional barqarorlik aynan oilaviy muhitda shakllanadi.

Oila — ijtimoiy va psixologik muhit sifatida. Bola dunyoni oilasi orqali anglaydi va atrof-muhit bilan o'zaro munosabat o'rnatish modellarini egallaydi. Psixologik tadqiqotlar oilaviy muhitning uchta asosiy funksiyasini ajratib ko'rsatadi:

- **Emotsional xavfsizlik:** Ota-ona tomonidan ko'rsatilgan mehr va qo'llab-quvvatlash bolada o'ziga bo'lgan ishonchni va psixologik barqarorlikni shakllantiradi.

- **Ijtimoiylashuv (Sotsializatsiya):** Oila jamiyatdagi xulq-atvor normalari, majburiyat va mas'uliyatlarni o'rgatuvchi birinchi qadamdir

- **Kognitiv va intellektual rivojlanish:** Ota-ona bilan muntazam muloqot va intellektual rag'batlantirish bolaning nutq va fikrlash qobiliyatini o'stiradi. Bola tarbiyasida oila birinchi va eng asosiy maskandir. Bola dunyoni, insoniy munosabatlarni va ma'naviy qadriyatlarni aynan oila muhitida anglaydi va shakllantiradi.

Oilaviy tarbiyaning asosiy ustunlari

- **Shaxsiy namuna:** Bola eshitganidan ko'ra ko'me'da ko'rganiga ko'proq taqlid qiladi. Ota-onaning o'zaro munosabatlari, muloqot madaniyati va mehnatsevarligi bolaga bevosita ta'sir ko'rsatadi.
- **Emotsional xavfsizlik va sevgi:** Bola oilada o'zini xavfsiz va sevilgan his etsa, unda o'ziga bo'lgan ishonch, ruhan tetiklik va atrofdagilarga nisbatan samimiyat shakllanadi.
- **Muloqot va e'tibor:** Bolaning fikrini tinglash, uning muammolariga befarq bo'lmaslik va unga vaqt ajratish shaxs rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Tarbiya Omili	Bola Shaxsiga Ta'siri
Ijobiy muloqot	O'z fikrini erkin bayon qilish va muloqot ko'nikmalarini oshiradi
Mas'uliyat berish	Mustaqillik va qaror qabul qilish hissini rivojlantiradi
To'g'ri intizom	Chegaralarni tushunish va qoidalarga hurmatni shakllantiradi

Bola psixologiyasi — bolaning tug'ilganidan to balog'at yoshiga yetgunicha bo'lgan ruhiy rivojlanishi, xulq-atvori, hissiyotlari va fikrlash jarayonlarini o'rganuvchi sohadir. Bolaning har bir yosh davri o'ziga xos inqirozlar va rivojlanish bosqichlaridan iborat.

Rivojlanishning Asosiy Yosh Bosqichlari

Go'daklik davri (0–1 yosh): Dunyoga va ota-onaga bo'lgan hissiy ishonch shakllanadi. Onaning mehr va e'tibori bolada xavfsizlik tuyg'usini yaratadi.

Ilk bolalik (1–3 yosh): Mustaqillikning ilk ko'rinishlari paydo bo'ladi. Bola "o'zim qilaman" degan iborani ko'p ishlatadi, atrof-muhitni faol o'rganadi.

Maktabgacha yosh (3–7 yosh): O'yin — yetakchi faoliyat turi. Tasavvur, nutq va ijtimoiy ko'nikmalar jadal rivojlanadi. 3 yoshdagi inqiroz aynan ushbu davrga to'g'ri keladi.

Kichik maktab yoshi (7–11 yosh): O'qish va bilim olish birinchi o'ringa chiqadi. Mantiqiy fikrlash, mas'uliyat va o'z-o'zini baholash hissi shakllanadi.

O'smirlik davri (12–16 yosh): Fiziologik va ruhiy qayta qurish davri. Tengdoshlarining fikri muhimlashadi, o'zlikni anglash va mustaqillikka intilish kuchayadi.

Tarbiyada e'tibor berish lozim bo'lgan omillar

Omillar	Tavsif
Chegaralarni belgilash	Bola xavfsizligini ta'minlash va qoidalarini o'rgatish uchun aniq, ammo mehribona cheklovlar zarur.
Hissiyotlarni tan olish	Bolaning yig'isi yoki jahli chiqqanda uni bostirmaslik, aksincha, hissiyotini tushunish ("Sening jahling chiqayotganini tushunaman") lozim.
Tinglash ko'nikmasi	Bola bilan ko'z muloqotini o'rnatib, uni bo'lmasdan, diqqat bilan eshitish muhim.
Nisbiylik va taqqoslamaslik	Bolani boshqa tengdoshlari bilan taqqoslash unda past o'z-o'zini baholashni

Omillar	Tavsif
	shakllantiradi. Uni faqat o'zining kechagi holati bilan taqqoslash kerak.

Ota-onalar uchun muhim qoidalar

O'yin orqali muloqot: Bolalar o'z his-tuyg'ularini kattalardek so'z bilan emas, ko'pincha o'yinlar orqali namoyon qiladi.

Shaxsiy namuna: Bola eshitganini emas, ko'rganini takrorlaydi. Tarbiya ota-onaning o'z xulq-atvoridan boshlanadi.

Rag'batlantirish: Natijani emas, bolaning ko'rsatgan harakatini va mehnatini maqtagan ma'qul.

Bola psixologiyasini tushunish — uning injiqliklari ortida qanday ruhiy ehtiyoj yotganini payqash demakdir.

Bolangizning ma'lum bir yosh davri yoki aniq bir visol/xulq-atvor masalasi (masalan, injiqliklar, qaysarlik yoki telefon qaramligi) bo'yicha batafsilroq ma'lumot kerakmi?

Tarbiyaviy yondashuvlar va ularning oqibatlari

Oila pedagogikasi va psixologiyasida tarbiyaning bir nechta asosiy uslublari ajratiladi:

Tarbiya Uslubi	Asosiy Xususiyatlari	Bolaga Ta'siri
Avtoritar	Qat'iy nazorat, talabchanlik, muloqotning yetishmasligi	Tashabbussizlik, tajovuzkorlik yoki o'ziga ishonchsizlik

Tarbiya Uslubi	Asosiy Xususiyatlari	Bolaga Ta'siri
Demokratik	O'zaro hurmat, muloqot, chegaralar va erkinlik balansi	Mas'uliyatlilik, yuqori o'zini qadrlash, moslashuvchanlik
Liberal (Erkin)	Nazoratning yo'qligi, barcha istaklarni bajarish	Intizomsizlik, atrofdagilarga e'tiborsizlik

Zamonaviy muammolar va tavsiyalar

Raqamli texnologiyalar asrida oilaviy munosabatlar transformatsiyaga uchramoqda. Tirbandlik va texnik vositalarga bog'lanib qolish ota-ona va bola o'rtasidagi jonli muloqotni kamaytirmoqda. Samador tarbiya uchun quyidagi tamoyillarga amal qilish zarur:

Shaxsiy namuna: Bola eshitgan gapidan ko'ra, ko'rgan xatti-harakatidan ko'proq o'rganadi.

Aktiv tinglash: Bolaning hissiyotlari va muammolarini inkor etmasdan, uni tinglash va tushunishga harakat qilish.

Sifatli vaqt: Bola bilan kuniga kamida 20–30 daqiqa chalg'ituvchi vositalarsiz (telefon, TV) birga muloqot qilish.

Xulosa

Oila — bola shaxsini shakllantiruvchi va uning kelajakdagi ijtimoiy o'rnini belgilab beruvchi asosiy poydevordir. Demokratik va mehrga asoslangan oilaviy muhit har tomonlama barkamol va jamiyatga foydali shaxsni tarbiyalashning eng samarali omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Freyd, Z (1917). Introductory Lectures on Psychoanalysis.
2. “PROFESSOR VASILA KARIMOVA O‘QISHLARI” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani tezislar TO‘PLAMI 20-sentyabr 2025-yil Rustamova Manzura Ne‘matjanovna “OILANING INSON PSIXOLOGIK RIVOJLANISHIDAGI O‘RNI” 658-660 b
3. Ta’limda istiqbolli izlanishlar - xalqaro ilmiy-metodik jurnal № 10/2025 ISSN: 3060-527X Rustamova Manzura Ne‘matjanovna “KEKSALIK YOSHIDA YOLG‘IZLIK XISSI RIVOJLANISHIDA YOSH VA JINS FARQLARI”. 329-334 b
4. BS Scientific Bulletin – Научный Вестник UBS – UBS Ilmiy Axborotnomasi journal ISSN:3060-5040 2025-yil 3-son Rustamova Manzura Ne‘matjanovna “TALABALARDA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI” 567-570 b
5. Freyd, Z. (1915). The Unconscious.-In The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol.
6. K.G. Yung. Kollektiv ongsizlik
7. (A. N. Leontyev, “Faoliyat, ong va shaxs”, 1977)